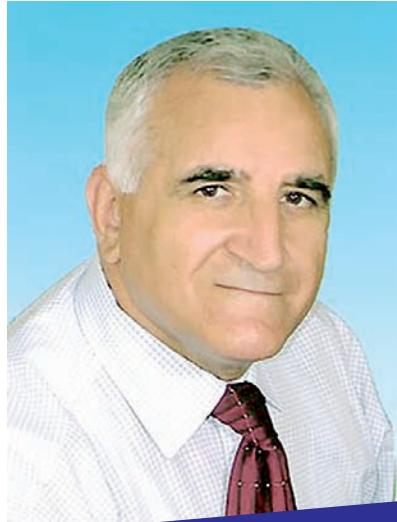

Deyirlər, yaxın dost, iç dünyasına dərinəndə bələd olduğun insan haqqında yazmaq çətindir. Çoxsaylı mükkafatlara, Əməkdar müəllim, "İlin alimi" adlarına layiq görülmüş filologiya elmləri doktoru, professor Nizami Tağısoyun portretini təsvir etmək o qədər da asan deyil.

Nizami Məmmədov Tağısoy elm aləmində ilk addımlarını sadə kənd müəllimi kimi işlədiyi vaxtlardan atmağa başlamışdır.

də və xaricdə təşkil olunmuş nüfuzlu beynəlxalq elmi konfranslarda və simpoziumlarda layiqinçə nümayiş etdirir.

Ədəbiyyatşunas-alimin elmi-tədqiqat istiqamətləri sırasında daha çox diqqətçəkən məqamlardan biri də onun folklorunaslıq və eposşunaslıq fəaliyyətidir. Nizami müəllim türk xalqlarının şifahi yaradıcılıq nümunələri ilə bağlı dərin tədqiqatlar aparmışdır. Məlum olduğu kimi, ənənəvilik, xəlqilik, bədii söz yaradıcılığının xalq sənətinin digər növləri

dələri tərəfindən təqdir edilmişdir.

Professor Nizami Tağısoyun müraciət etdiyi mövzular orijinallığı və aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir. Alimin istər folklor, epos, müasir ədəbi proses, klassik ırslımız və istərsə də bədii tərcümə ilə bağlı apardığı tədqiqatlarda yeni nəfəs duyulur. Onun dəstxəttini bədii tərcümənin bir sıra problemlərinə həsr etdiyi "Əslin milli özünəməxsusluğu və tərcümə", "Səməd Vurğun dramları

problemlərinə üstünlük vermesidir.

Burada bədii tərcümənin bu mühüm sahəsinin tədqiqinin müttəxəssisindən nə qədər əhatəli filoloji bilik və imkanlar tələb etməsi məsələsi haqqında geniş danışmağa ehtiyac yoxdur. Çünkü ortada müqayisə olunan poetik mətnlərin mənsub olduğu xalqların çoxəsrlik şeiriyyət, poetik ənənələrinə yetərincə bələd

ELMƏ HƏSR EDİLMİŞ ÖMÜR

Gərgin əməyi və elmə olan son-suz həvəsi sayəsində tezliklə respublikamızda, həm də onun hüdudlarından çox-çox kənarlarda, Türk dövlətlərində nüfuzlu türkoloq və ədəbiyyatşunas kimi tanınmışdır. Nizami müəllimin ədəbi əlaqələr, bədii tərcümə, ədəbi tənqidlə bərabər, türk xalqlarının ədəbiyyat tarixinə dair sanballı monoqrafiyaları və digər əsərləri mütəxəssisler tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Alimin bir çox elmi əsərləri, türk xalqları folkloru və eposuna dair araşdırıcıları, müasir ədəbi prosesin aktual problemləri ilə bağlı təhlilləri mövcuddur.

Ədəbiyyat tarixində elə nümunələr var ki, möhtəşəm sənət əsəri olmaqla bərabər, sözün əsl mənasında, dövrün ədəbi hadisəsinə çevrilir. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatında belə ədəbi-mədəni hadisələrdən biri Elçinin "Baş" romanı və romanla bağlı tanınmış ədəbiyyatşunas Nizami Tağısoyun fundamental araşdırıcıları hesab olunur. Müasir ədəbiyyatşunaslıqda və bütövlükde milli-mədəni mühitdə böyük əks-səda doğurmuş əsərin oxucular arasında yetərinçə diskussiyalara səbəb olacağını yaxşı başa düşən ədəbiyyatşunas-alım üzərinə son dərəcə məsuliyyətli və nəcib vəzifə götürmüştür. İki yüz illik zaman məsafəsində xalqımızın tarixində baş vermiş ictimai, siyasi və mədəni hadisələrin incələnməsi kimi mürekkeb və məsuliyyətli yüksü üzərinə götürməkdən ötrü tədqiqatçıda son dərəcə geniş və hərtərəfli bilik, zəruri estetik yanaşmalar olmalıdır.

Professor Nizami Tağısoyun orta əsrlər ədəbiyyatımıza aid əsərlərdində milli ədəbiyyatşunaslığımızdakı yeni çalarları görməmək mümkün deyil. Alimin Nizami, Nəsimi kimi korifeyləri-

mizin poetikasına baxışlarında müasir ədəbiyyatşunaslıq konsepsiyalarının xarakterik çizgiləri duyulur. Sirr deyil ki, Sovetlər dönməndə və eləcə də ondan əvvəllerde Nəsimi haqqında ziddiyətli mülahizələr, irihəcmli tədqiqatlar bu dahi mütəfəkkir şairin estetik baxışlarını tamamilə açıqlaya bilməmişdir. Nizami Tağısoy "Nəsimi dini-fəlsəfi təlimində Haqqın və insanın dərkə" monoqrafiyasında orta əsrlər Şərqiñin bu təkrarsız dühasının son dərəcə mürəkkəb dini-fəlsəfi dünyasına, sözün əsl mənasında hərtərəfli işq salmışdır.

Rus, Ukrayna, özbək, qazax, qaqauz, qaraqalpaq, qaraçay, qırğız, noğay, karaim, hind və digər xalqların ədəbiyyat tarixinə dair fundamental araşdırıcıları fədakar alimin elmi potensialının az bir hissəsini təşkil edir. Uzun və çətin axtarışlar nəticəsində araya-ərsəyə gətirdiyi "Qazax ədəbiyyatı", "Qaraqalpaq ədəbiyyatı", "Qaraçay ədəbiyyatı" və s. bu kimi fundamental monoqrafik araşdırıcıları əhatəliliyinə, elmi yeniliyinə görə mütəxəssislər tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır. Həmin monoqrafiyaları vərəqlədikcə müəllifin axtarışlar zamanı müraciət etdiyi yerli və xarici ölkə alimlərinin tədqiqatlarının sayına, elmi istiqamətlərinə heyret etməye bilmirsən. Müəllif bu mənbələri say xatirinə öz bibliografik kitabına daxil etməmiş, türk təəssübkeşliyi ilə bütün nüansları nəzəri-tənqid mövqedən incələməyə müvəffəq olmuşdur.

Nizami müəllim çoxcəhətli elmi fealiyyəti ilə yanaşı, öz monoqrafiyalarını rus və Azərbaycan dillərində sərbəst yazar, türk xalqlarının klassik və müasir sənət nümunələrini mükəmməl şəkildə təhlil edir. Azərbaycanlı alimin tədqiqat işi qazax xalqının möhtəşəm sənət nümunəsi sayılan "Kolbandı-batır" eposunun tədqiqi və tərcüməsi kimi son dərəcə məsuliyyətli bir işi öhdəsinə götürmüş və onu layiqinçə yerinə yetirmişdir. Azərbaycanlı alimin tədqiqat işi qazax xalqının nüfuzlu mütəxəssisləri və rəsmi dövlət nümayən-

ile six bağlılığı, sadə xalq dilində formalamaşması, belə nümunələrin tədqiqində bir sıra çətinliklər tövədir.

İlk növbədə, bəzi folklor janrlarının sabitliyi, dini və mərasim xarakterli əhəmiyyət kəsb etməsi başqa dillərdə ekvivalent çatışmazlığı ilə müşayiət olunur. Həmçinin folklor əsəri çoxlu bərabərhüquqlu variantlara, yaxud mətnlərə malikdir. Bu o deməkdir ki, araşdırma zamanı tədqiqatçı daha geniş yayılmış monumental variantı seçməlidir. Eyni zamanda müxtəlif xalqlara məxsus əsərlərin motivlerinin, obrazlarının, hətta süjetlərinin oxşarlı-

lığına baxmayıaraq, onların hər biri parlaq milli boyalarla süsləndiyindən tədqiqatçıdan xüsusi bacarıq və qabiliyyət tələb edir. Xalq məişətinin, mədəniyyətinin, estetik normalarının, ideallarının və ideyalarının təmiz dənişq dili ilə eks etdirilməsi bu nümunələrin tədqiqinə, tərcüməsinə və təbliğinə böyük əngəllər yaradır. Lakin bütün sadalanan və sadalanmayan çətinliklərə baxmayıaraq, professor Nizami Tağısoy qazax xalqının möhtəşəm sənət nümunəsi sayılan "Kolbandı-batır" eposunun tədqiqi və tərcüməsi kimi son dərəcə məsuliyyətli bir işi öhdəsinə götürmüş və onu layiqinçə yerinə yetirmişdir. Azərbaycanlı alimin tədqiqat işi qazax xalqının nüfuzlu mütəxəssisləri və rəsmi dövlət nümayən-

rus dilində", "Poetik tərcümə" və s. monoqrafiyalarında aydın görəmek olar. Sirr deyil ki, bu gün ölkəmizdə bədii tərcüməyə dair aparılan tədqiqatların, çoxsaylı dissertasiya işlərinin eksəriyyəti yalnız hansısa müəllifin əsərlərinin tərcümə tarixinə həsr edilmişdir. Başqa sözə desək, belə olduqda tərcümənin nəzəri aspektləri tamamilə arxa plana atılır. Nizami Tağısoyun tərcüməşunaslığı dair əsərlərinin mərkəzində isə bədii ədəbiyyatın və eləcə də bədii tərcümənin aktual problemi olan təkrarsız milli xüsusiyyətlərin qorunması məsəlesi həlli etməyi bacarmalıdır.

Nizami Tağısoy bir qayda olaraq öz tədqiqatlarında rus və dünya klassiklərinə istinadən qeyd edir ki, ədəbiyyatda, incəsənətdə milli özünəməxsusluq zahiri dekorasiyada, "sarafanlarda" deyil, xalqın ruhunda, duymundadır. Təbii ki, mütərcim və tədqiqatçı bütün bunları daxilən duyduğu, yaşıdığı halda təsvir edə biler. Alimin milli xalq dili ilə six bağlı olan sənətkarlardan, o cümlədən Mirzə Ələkbər Sabirdən, rus şairlərindən getirdiyi nümunələr istər ədəbi tənqid, istərsə də tərcüməşunaslıq baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Nizami müəllimin müasir tərcüməşunaslığın ən çeşidli istiqamətlərinə dair apardığı tədqiqatlarda diqqətçəkən məqamlardan biri də poetik mətnlərin tərcümə

olmaq kimi son dərəcə məsuliyyətli məsələ mövcuddur. Bu sahəyə uzun illər əmək sərf etmiş tədqiqatçı-alim özünün "Poetik tərcümə" ("Поэтический перевод"), "Əslin milli özünəməxsusluğunu və tərcümə" ("Национальное своеобразие подлинника и перевод") və sair kimi monoqrafiyalarında tutarlı dəlillərlə gənc tərcüməçilərə və gələcək tədqiqatçılara aşılamağa çalışır ki, burada müqayisə olunan dilərin leksik-qrammatik qanuna uyğunluqlarını bilmək kifayət etmir. Poetik mətnlərin tərcüməçisi, hər şəydən önce, istedadlı şair olmalıdır. Məşhur rus şairi və tərcüməçisi V.A.Jukovski haqqı olaraq yazırı ki, əger nəsri mətnlərinin tərcüməçisi orijinal müəllifinin "köləsidir", poetik mətnlərin tərcüməçisi müəllifin rəqibidir". O, orijinal mətni öz poetik yaradıcılıq laboratoriyasından keçirərək yenidən yaradır. Başqa sözə desək, poetik janrların tərcüməçisi orijinalın dilinin qanuna uyğunluqları ilə yanışı, həmin xalqın spesifik şeiriyyət ənənələrini özündə əks etdirən vəzn, ölçü, ahəng, rədif, qafiyə və sair kimi evfonik vəsətərin daşıdığı bədii-estetik tutumla bağlı problemləri layiqinçə həll etməyi bacarmalıdır.

Professor Nizami Tağısoy uğurlu poetik tərcümə üçün müəlliflə mütərcim-şair arasında psixoloji uyğunluq müddəasını irəli sürür. Vaxtilə dahi şair Hennix Heyne deyirdi ki, bədii mətnin məzmununu dilin leksik-qrammatik qanuna uyğunluqlarını bilən hər kəs ikinci dildə verə biler, lakin onun ruhunu heç də hər kəs verə bilməz. Tədqiqatçı-alim qeyd edir ki, bu fakt poetik mətnlərin tərcüməsində xüsusi həssaslıqla özünü bürüze verir. Nizami Tağısoy tutarlı dəlillərlə sübut edir ki, orijinal müəllifi ilə mütərcim-şairin üslub oxşarlığı, hər iki sənətkarın yaradıcılığına xas olan gerçekliyin oxşar poetik duymu həllədici rol oynayır.

İslam AĞAKƏRİMÖV,
dosent.